

Kenneth S. Guthrie

PLOTÍ
LA SEVA VIDA, TEMPS I OBRA

EDICIONS ENOANDA

PLOTÍ
LA SEVA VIDA, TEMPS I OBRA

Traducció d'Harold Roig i Gorina

COL·LECCIÓ PHRONESIS, 6

ÍNDEX

CAPÍTOL I. Platonisme	1
CAPÍTOL II. Aristotelisme	9
CAPÍTOL III. Estoïcisme	14
CAPÍTOL IV. Emanacionisme	19
CAPÍTOL V. Ammoni Saccas, Plotí i llur relació amb el cristianisme	28
CAPÍTOL VI. Microcosmos i macrocosmos	36
CAPÍTOL VII. El primer Regne. El Déu	43
CAPÍTOL VIII. El segon Regne. Déu, ment còsmica	52
CAPÍTOL IX. El tercer Regne. L'ànima	55
CAPÍTOL X. El quart Regne. La raó	63
CAPÍTOL XI. El cinquè Regne. Els sentits	65
CAPÍTOL XII. Els sisè Regne. La vitalitat	69
CAPÍTOL XIII. El setè Regne. La matèria	76
CAPÍTOL XIV. Reencarnació	80
CAPÍTOL XV. Ètica	86
CAPÍTOL XVI. Estètica	98
CAPÍTOL XVII. Plotí i el paganisme	101

I PLATONISME

1. *El tres Regnes de Plató*

Plató uní en el seu sistema el que hi havia de valuós en els sistemes de filosofia que l'havien precedit. Podem començar, doncs, immediatament amb Plató el nostre esbós preliminar de la filosofia grega.

Plató divideix l'existència en dos grans Regnes: el que pot ser captat pels sentits, el «sensible», «to aisthêon», i el que pot ser entès, el «cognoscible», «to noêton». Un examen ràpid del món dels sentits revela el problema de l'U i dels Molts: perquè tot objecte és u en la mesura que és un objecte, i això no obstant, una pluralitat en les seves qualitats. Quina és la distinció més fonamental? La primera filosofia grega havia donat diferents respostes a aquesta qüestió, però cap de les seves conclusions no satisfecia del tot Plató. L'èsser, l'«ousia», com a tal, no podia, pensava ell, ser atribuït a res finit; al contrari, l'«esdevenir», la «gènesi» era una descripció correcta del món fenomènic. Plató prosseguí per reduir aquesta distinció en els seus termes pitagòrics, el Limitat i l'Il·limitat. Donat que aquestes dues concepcions es troben unides en la d'un nombre definit, la veritat de les categories de l'U i dels Molts és llur unitat, llur mixtura, i representa correctament l'etern procés d'esdevenir que es pot veure en el món fenomènic.

PLOTÍ

La unitat s'aplicarà correctament al món intel·ligible, l'únic que té autèntic Ésser, essent «ésser existent», «raó» i «existència», «Ontôs on, Logos, Ousia».

La Pluralitat, al contrari, s'ha d'aplicar a la matèria sense forma, sense olor, caòtica, la «hulê» de la qual es formà el món. D'aquesta manera arribem a un tercer Regne de l'existència, que això no obstant només pot ser distingit havent existit abans de la creació o formació del món fenomènic.

Així, doncs, Plató reconeix tres Regnes de l'existència: «el que esdevé (el món sensible), allò en el qual esdevé (la matèria), i allò del qual és copiat (el món intel·ligible)». Déu és el Pare, la raó i «del qual sorgeix», el «hothen phuetai» del món; la matèria és la mare i la dida, la causa concomitant, l'«En hô gignetai to gignomenon» del món, i d'aquesta manera el món és la descendència de Déu i de la Matèria.

Però no hem d'errar en analitzar aquest món intel·ligible, aquest «cognoscible», «to noêton». La frase donada anteriorment, «allò del qual és copiat», implica que algú copia quelcom: que la deïtat copia les idees o arquetips. Hi ha doncs, per sobre del món intel·ligible pròpiament dit, encara un altre Regne d'existència, la Deïtat, la qual, en la terminologia pitagòrica citada anteriorment seria la Ment, el «Nous», el principi o «causa», l'«aiton» del món fenomènic.

Per tant, tenim quatre Regnes de l'existència: la Deïtat, el món de les Idees, el món dels sentits i la matèria. Però donat que l'últim ha deixat d'existir des de la creació del món fenomènic com a tal, resten tres Regnes de l'existència que alguna vegada han estat referits com la Trinitat platònica: el «Nous» o la Deïtat, el món intel·ligible de les Idees i el món dels sentits, el «sensible», «to aisthêtikon». Que aquest apel·latiu és pobre i inadequat és clar

PLATONISME

pel fet que el mateix Plató no el reconeixia. El món dels sentits, el suposat tercer membre de la trinitat és l'únic fill engendrat, «Huitos monogenês» de la deïtat, l'«Eikôn tou Theou», «Zôon aïdion kai noêton», és un «segon» Déu, «futur» abans de la seva gènesi i «creat» després d'aquesta; «una Deïtat benaurada».

Donat que el món de les idees és un «Zôon aïdion kai noêton», un «organisme etern i intel·ligible», el món dels sentits és un «Zôon ennoun», un «organisme intel·ligible», un ésser vivent raonable, havent reduït el principi creador del «Nous» la matèria caòtica, necessària i «alogos», matèria irracional, a una imatge del món de les Idees.

D'aquesta manera, el problema de l'U i dels Molts aparentment estava solucionat: essent tot objecte u en vista de la seva semblança amb la idea d'acord amb la qual, com a patró, ha estat creada; o molts en vista a la matèria sense forma que ha estat la condició de la seva organització.

2. El món arquetípic de les idees

En explicar què vol significar Plató amb el seu món de les idees, hem de tenir en compte el fet que ell accepta la identificació d'ésser i pensar de Parmènides. Com a conseqüència, el seu «món intel·ligible» és el món de l'existència vertadera, i tot existeix en la mesura que participa d'aquesta existència. Una idea és el que fa cavall un cavall i arbre un arbre; breument, és una noció general, un universal, una espècie o gènere que habita sense canvis enmig de tots els canvis dels individus als quals s'aplica. Així doncs, el món de les idees està «en el lloc supraceleste», «En topô huperuraniô», més enllà de tot canvi, molt més enllà d'aquest món, separat dels objectes que hi participen. Les Idees són arquetips, «paradigmes», «Paradeigmata»

PLOTÍ

de tota qualitat i de tota cosa, estant moltes idees al mateix temps en una i la mateixa cosa, com «just» i «alt» en un «home». Aquestes Idees estan coordinades, essent entitats diferents, malgrat que estan ordenades jeràrquicament des del gènere més elevat a les espècies més baixes, perquè són l'existència, l'ésser, l'objectiu i el fi de tot el que està subsumit sota d'elles. Això no obstant, són pensaments passius i sense energia; només són objectes de contemplació, lluny del món.

3. *El món de la matèria*

Si el món intel·ligible, l'«U» és l'existència real, se segueix que la matèria, la «Pluralitat» és no-existència. Per tant, és absurd anomenar el sistema filosòfic de Plató un dualisme. La matèria, «Hulê», l'indeterminat, només té predicats negatius, està mancada de forma i qualitat, i no pot ser aplegada pels sentits. Només pot ser espai, la forma de l'exterioritat, és a dir, coexistència i seqüència no ordenada. És una forma buida esperant un contingut que s'hi imprimeixi. No és res, és una abstracció de la realitat; això no obstant és necessitat absoluta, i encara que no és capaç d'oposar-se al poder diví, pot destorbar la seva obra.

4. *L'univers*

El món sensible és el món més bell possible, estant modelat d'acord amb el més perfecte dels patrons, amb la millor cura. «Ell era bo, i en un ésser bo no hi ha mai enveja de res, sinó que sense enveja desitjava que tot fos tan semblant a ell com fos possible.» Hem vist que el món sensible era un «organisme intel·ligible», «Zôon ennoun». En conseqüència, és capaç de pensar: i aquesta és la característica de la ment, i la ment existeix en una

PLATONISME

ànima i una ànima en un cos. De la mateixa manera que un jove no hauria de manar un vell, la ment mana el cos, essent la ment del món més vella que el cos del món. Per tant, l'univers és un ésser vivent, amb una ànima racional penetrant el seu cos. Regula i harmonitza el món, perquè, igual que els cossos pertanyen a l'univers físic, les ànimes humanes procedeixen de les ànimes de l'univers.

L'univers creat d'aquesta manera és format per dos cercles, amb un centre comú en diferents plans; el cercle interior està subdividit en set cercles movent-se en direccions oposades a la del cercle exterior. Aquí tenim les estrelles fixes i els set planetes amb llurs òrbites.

5. *El grau de les idees*

Havent explicat la naturalesa de les idees, ens resta descriure els graus i la dignitat que ocupen. Totes juntes formen un «món intel·ligible», un «lloc intel·ligible», un «organisme intel·ligible», «Kosmos noêtos», un «Topos noêtos», un «Zôon noêton». La causa d'una cosa no és la condició de la seva existència sinó el seu propòsit, i el propòsit últim dels propòsits és el governant de totes les idees, el «basileus», el rei del cel, «Dophia, Zeus». Plató combina aquí la Ment d'Anaxàgoras i el Bé «Agathon» dels megàrics i Sòcrates en una «Epekeina tês Ousias», un «quelcom més enllà de l'existència», una existència més enllà de tot ésser, participant la idea de l'ésser, «ousia». Aquest ésser és alhora Ment i Bé: un ésser conscient, bo, la idea de la unitat absoluta excloent tota pluralitat, un assoliment gloriós dels somnis eleàtics. Aquesta concepció de la Deïtat l'eleva a un Regne separat d'existència per sobre de totes les altres idees.

S'ha dubtat molt que aquesta hagi estat la concepció de Plató. Aquest, el Creador, ha estat iden-

PLOTÍ

tificat amb al Idea de Bé, donat que ambdós han estat anomenats per Plató «el millor dels éssers intel·ligibles i eterns existents». Ell mateix és el patró que copia en la creació, perquè és diu que copia un patró etern. Per tant, el món és anomenat un «Déu sensible», una «imatge de l'intel·ligible» i «una imatge» dels déus eterns». Zeller creu que les idees no poden dependre de Déu sense afectar llur auto-existència; Déu no pot ser dependent de les idees per la mateixa raó, i ambdós no es poden coordinar sense crear un dualisme del qual Plató no sap res. En conseqüència, Déu i la idea de Bé són idèntics. Aquesta opinió de Zeller crea més dificultats de les que explica, perquè no explica el llenguatge citat més amunt i ens permet que preguntem per què va ser la idea de Bé i no una altra idea la que prengué la tasca d'un Creador? Per què diverses idees separades no creen universos separats?

I a més, un creador com el que hem descrit es necessita absolutament per Plató en la seva física. Les idees són vertaderes existències i la matèria és no-existència; i ambdues estan separades. Com s'infondrà el principi racional en la matèria per ferne un organisme racional si no és que Déu, que contempla la idea, les genera com un poeta en ell mateix i d'aquesta manera, per dir-ho així, les encarna? Perquè Plató no té un principi d'emanacionisme que l'ajudi, com tenia Aristòtil.

6. *L'ànima humana*

Hem vist que l'ànima de l'univers engendrà les ànimes humanes. Això no obstant, tenim altres explicacions de llur creació que descriuen que el Creador compongüé ànimes humanes en el mateix recipient en el qual havia compost l'ànima de l'univers, essent la diferència que els elements emprats eren menys purs; i després de crear-les, el Creador

PLATONISME

atribuí a cada ànima la seva estrella apropiada. D'aquesta manera, l'ànima món i cada ànima humana són germanes i no relacionades com a mare i filla.

Cada ànima és composta de tres parts. La primera és raó, «to logistikon», que té la seva seu en el cap i és l'òrgan del coneixement. La seva regulació moderada és la virtut, el contrari a la seva virtut és el vici, la follia. La segona part de l'ànima atén totes les necessitats del cos i el seu nom és «Epithumêtikon». És el seu òrgan de percepció i té la seu a l'abdomen (el plexe solar). A aquesta part de l'ànima Déu ha afegit, en el fetge, un òrgan de coneixement intuïtiu i presentimental. L'exercici moderat d'aquesta part de l'ànima és la virtut, «Sôprosinê», l'autocontrol, i el seu hàbit contrari és el vici, «Akolasia», la intemperància. Finalment, tenim la tercera part de l'ànima, «To Thumoeidês», la part coratjosa, preparada per les deïtats secundàries, presumiblement per l'Ànima-món, i és l'òrgan el moderat exercici del qual la virtut és «Andria», el coratge, oposat al vici, «Deilia», la covardia. La quarta virtut, «Dikaiosunê», la justícia, és la relació correcta entre les tres virtuts, i quan s'exerceixen vers Déu esdevé «Hosiotês», santetat o pietat, atès que el fi de l'home és assemblear-se a Déu, que és absolutament bo. Això és la felicitat. La virtut és la salut, l'ordre i l'harmonia de l'ànima, i per tant hauria de ser seguida independentment de conseqüències i de càstigs, perquè cometre injustícia és pitjor que patir-la d'un altre. Aquesta filosofia demana la racionalitat de l'home sencer.

Això no obstant, en una vida individual en la terra, la injustícia en les ànimes és patent. Déu és just: en conseqüència aquesta vida no pot ser tota la vida. L'ànima existeix tant abans com després d'aquesta vida, transmigra a través de totes les formes d'acord amb la inexorable justícia. Si l'ànima

PLOTÍ

d'un savi erra, la seva propera reencarnació serà en el cos d'una dona, si l'ànima persisteix en el seu camí equivocat, la propera reencarnació serà en un animal. Si però una ànima, durant diverses reencarnacions tria l'estudi de la filosofia, aviat esdevindrà alliberada permanentment de la necessitat de la reencarnació.

El plaer no és necessàriament bo: fins i tot pot ser dolent; la moderació i la salut de l'ànima són plaents en elles mateixes. El plaer en ell mateix està oposat antitèticament a tot coneixement ver-tader.

II ARISTOTELISME

1. *Plató i Aristòtil*

Per tal d'entendre Aristòtil serà útil veure els punts de contacte i de diferència que tingué amb el seu gran mestre.

Ambdós estaven d'acord que la matèria era indeterminada, el camp per a tota pluralitat, la causa concomitant, el principi femení, la mare i dida del món. Aquí se separen. Amb Plató la matèria és no-existència, buidor, el buit «en el qual», «En hô». Amb Aristòtil la matèria és incompleta, subdesenvolupada, «dunamis» o poder i possibilitat. «Ex hou», «a partir de la qual». La matèria segons Aristòtil és molt més real que per a Plató; el sistema d'Aristòtil es pot descriure com un monisme, el de Plató com un dualisme.

Amb Plató les idees eren transcendents per sobre del món que en participava. Eren autoexistents, objectivament reals. Amb Aristòtil, tota existència objectiva, a part de la immanència en les coses en les quals participaven, els era negada. Només eren les essències de les espècies, energia, «energeia», forma. Aquests universals es realitzen ells mateixos en la matèria i es particularitzen en coses.

La matèria o potencialitat, i forma o energia, estan tan íntimament unides que la realitat en resulta com un tercer principi. Aquesta unió invariable és la «substància perceptible», com l'estàtua que resulta de la unió del bronze amb la forma. En tota

PLOTÍ

realitat, per tant, podem distingir el movent i el mogut, l'actiu i el passiu. D'aquesta manera, tota realitat és teleològica, tenint un fi o objectiu al qual es dirigeix, com l'ímant es mou cap al ferro. Un objectiu teleològic és l'autèntica raó del moviment i de cada canvi de la matèria, que és l'existència real. Ara tenim un principi que és una solució satisfactòria a la pregunta sense resposta de Plató de per què les idees estaven impreses en la matèria; perquè aquí tenim una activitat intencional, oscil·lant entre totes les octaves de la creació, els principis movents i els principis moguts.

Aquesta concepció, que és original d'Aristòtil, és la del desenvolupament, que finalment solucionava el problema recurrent de l'U i dels Molts que perseguia la filosofia grega, i que Plató només replantejà en nous termes.

D'aquesta manera, la realitat és l'essència del fenomen; l'esser, l'«ousia» esdevé essència, el «que pot ser que existeixi», «To ti ên einai»; i tota aparença és la realització de l'essència. El simple i inert «esdevenir» de Plató ha esdevingut el «desenvolupament» viu tan aviat com se n'agafa una visió teleològica. Aquesta autorealització de l'essència en el món-sensible s'anomena entelèquia, «Entelecheia», i té lloc sota quatre principis; matèria, forma, fi i causa. Els dos primers d'aquests principis es refereixen a les coses relacionades les unes amb les altres, els dos segons a les coses individuals.

2. La Deïtat

Quan ens preguntem per l'origen del moviment dels principis movents, de nou es respon que hi ha d'haver un principi movent. Això no obstant, donat que no podem anar a un regrés a l'infinit, hem d'anar a un primer motor, ell mateix immòbil, que